

اصلاحات اقتصادی برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران

لیلا سرفراز^۱

چکیده

این مقاله سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) را از دو بعد داخلی و خارجی مورد مطالعه قرار می دهد. از منظر داخلی، موانع قانونی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و تاریخی سرمایه گذاری مستقیم خارجی را تجزیه و تحلیل کرده و راهکارهای لازم ارائه می دهد. همچنین تغییر نگرش بین المللی و سیاست دولتها در قبال FDI در دو دهه اخیر مورد مطالعه قرار می گیرد و عملکرد سازمانهای بین المللی (MIGA, ICSID) وابسته به گروه بانک جهانی و سازمان تجارت جهانی (WTO) در این زمینه، که سعی در هموارسازی انتقال سرمایه گذاری خارجی به کشورهای در حال توسعه دارند بررسی می گردد. سپس لزوم پیوستن ایران به این سازمانهای بین المللی - در حال حاضر ایران در هیچیک از سه سازمان فوق الذکر عضویت ندارد - به عنوان بخشی از تلاشهای خارجی مورد نیاز برای جذب FDI مطرح می گردد و نهایتاً بر این نکته تأکید می شود که تأخیر در ایجاد بسترهای لازم برای جذب سرمایه گذاری خارجی با توجه به اهمیت و نقش آن در تجارت خارجی هر کشور می تواند ایران را به حاشیه نشین دهکده جهانی تبدیل سازد.

۱- مقدمه

یکی از ویژگی های برجسته اقتصاد جهانی در دهه های اخیر رشد قابل توجه سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) می باشد. منظور از سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری انجام شده توسط شرکتهای فرا ملیتی و یا شرکتهای چند ملیتی در یک کشور خارجی بمنظور کنترل دارایی ها و مدیریت فعالیتهای تولیدی در آن کشور می باشد.

از اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی، رشد جریان جهانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی که در حال حاضر شامل ۵۴۰۰۰ شرکت فراملیتی می باشد، بیشتر از تجارت جهانی و یا تولید جهانی بوده است که در سالهای ۱۹۹۷-۱۹۸۰ به طور متوسط ۷ درصد رشد را نشان می دهد.

افزایش در جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی باعث گسترش تولید بین المللی توسط شرکتهای فراملیتی گردیده است به نحوی که این شرکتهای در حال حاضر دارای ۳/۴ تریلیون دلار سرمایه گذاری در حدود ۴۴۹۰۰۰ وابسته خارجی خود می باشند. فروش این وابسته های خارجی بیشتر از تجارت خارجی

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه شیراز.

(صادرات جهانی) بوده است و به حدود ۹/۵ میلیون دلار رسیده است. همچنان که جریان FDI از نظر مقدار، افزایش داشته از نظر پراکندگی نیز گسترش یافته است. سهم کشورهای در حال توسعه در ورود جریان FDI از ۲۶ درصد در سال ۱۹۸۰ به ۱۴ درصد در سال ۱۹۹۷ افزایش نشان می‌دهد. بنگاههای موجود در کشورهای صنعتی هنوز هم منبع اصلی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌باشند؛ هرچند سرمایه‌گذارهای مستقیم خارجی که توسط کشورهای در حال توسعه انجام گرفته است از اواسط دهه ۱۹۸۰ بیش از دو برابر افزایش داشته است. کشورهای صنعتی به طور گروهی سهم بیشتری از FDI را جذب می‌کنند؛ در حالی که سهم آنها در حال کاهش است زیرا کشورهای در حال توسعه برای سرمایه‌گذاری جذابتر گردیده‌اند. در بین کشورهای در حال توسعه نیز توزیع جهانی ورود FDI یکسان نمی‌باشد به عنوان مثال در سالهای اخیر، کشورهای در حال توسعه آسیا ۲۲ درصد، امریکای لاتین و کارائیب ۱۴ درصد و آفریقا درصد از FDI را جذب نموده‌اند.

۲- کشورهای در حال توسعه و سرمایه‌گذارهای مستقیم خارجی

پس از بحران دیون کشورهای در حال توسعه و محدودیت‌های اعطاء اعتبار توسط بانکهای بین‌المللی به این کشورها از شروع دهه ۱۹۸۰، تمایل و رقابت برای جذب FDI جهت تأمین سرمایه افزایش یافته است. FDI برای کشورهای در حال توسعه به عنوان یک منبع مهم تأمین مالی بخش خصوصی از خارج تلقی می‌شود. وجه امتیاز این منبع از سایر منابع خارجی سرمایه در این است که در FDI، سرمایه‌گذاران دیدگاههای بلندمدت برای کسب سود در فعالیتهای تولیدی را دارند که به طور مستقیم کنترل می‌نمایند. در مقابل استقراض از بانکهای خارجی و سرمایه‌گذاری پورتفولیو جذب فعالیتهایی می‌شود که توسط بانک و یا سرمایه‌گذاران پورتفولیو کنترل نمی‌شود و غالباً برای اهداف کوتاه مدت سودآور انجام می‌گیرد که تحت تأثیر عوامل گوناگونی مانند نرخ بهره و یا تصمیم‌گروهی می‌باشد. این تفاوت را می‌توان در بحران جنوب شرقی آسیا در سال ۱۹۹۷ ملاحظه نمود. در این سال جریان FDI به پنج کشوری که بیش از همه درگیر بحران بودند و در تمام موارد مثبت و تنها به مقدار کمی کاهش یافت؛ در حالی که جریان استقراض بانکی و جریان سهام پورتفولیو به سرعت کاهش یافت و حتی در سال ۱۹۹۷ منفی گردید. علاوه بر سرمایه‌گذاری در تجهیزات تولیدی و تشکیل سرمایه، FDI می‌تواند به عنوان وسیله‌ای برای انتقال فن‌آوری در تولید، مهارتها، ظرفیت نوآوری^۱ و کارهای سازمانی و مدیریتی بین مناطق و همچنین دسترسی به شبکه‌های بازاریابی بین‌المللی مورد استفاده قرار گیرد. هرچه محیط و شرایط داخلی کشور میزبان برای FDI مناسبتر باشد و بنگاههای بومی بتوانند از توانائیهای شرکتهای خارجی و اثرات غیر مستقیم^۲ آن استفاده نمایند، امکان بهره‌وری و توان رقابتی آنها نیز افزایش می‌یابد. سیاستهای کشور میزبان نقش فعالی در جذب این نوع سرمایه‌گذارها ایفا می‌نماید.

1. Innovative Capacity.
2. Spillovers.

با توجه به نقش بالقوه FDI در تسریع رشد و تبدیل وضعیت اقتصادی، کشورهای در حال توسعه سعی در جذب FDI دارند. این کشورها سعی می کنند عوامل اصلی مؤثر بر جذب FDI را تعدیل و اصلاح سازند. جدول (۱) بر اساس گزارش سالانه سرمایه گذاری آنکتاد^۱ (UNCTAD)، عوامل اصلی مورد توجه FDI را در کشور میزبان نشان می دهد. ایجاد خط مشی آزادسازی و از بین بردن موانع و محدودیتها زمینه مساعد را برای جذب FDI فراهم می سازد. چارچوب خط مشی FDI (جدول (۱)) تنها یکی از عوامل مؤثر بر مکانیابی سرمایه گذاری می باشد. سایر عوامل از قبیل خط مشی های مختلف مؤثر بر FDI مانند سیاستهای محوری FDI و سیاستهای تجارت می توانند در جذب سرمایه گذاری نقش عمده ای ایفا نمایند. علاوه بر این شرکتهای بین المللی در تعداد زیادی از معاهدات دو جانبه سرمایه گذاری و قراردادهای مالیات بندی مضاعف وارد مذاکره شده اند. در سال ۱۹۹۷، ۱۵۱۳ قرارداد سرمایه گذاری دوجانبه و ۱۷۹۴ قرارداد مالیات بندی مضاعف به اجرا درآمد.

3. United Ntion Conference on Trade Development.

جدول ۱- ویژگیها و عوامل اساسی کشور میزبان برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی

عوامل اساسی کشور اقتصادی	طبقه بندی انواع FDI با توجه عوامل اساسی
میزبان	به طبقه بندی انگیزه های بنگاهها در کشور میزبان
<p>چارچوب خط مشی برای FDI</p> <p>جوئیای بازار</p> <p>- ثبات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی (- Market Seeking)</p> <p>- قوانین مربوط به ورود و عملیات</p> <p>- استاندارد برخورد با وابسته های خارجی</p> <p>- سیاستهای مربوط به عملکرد و ساختار بازارها</p> <p>- (خصوصاً) رقابت و سیاستهای مربوط به ادغام و حق مالکیت</p> <p>- موافقتنامه های بین المللی مربوط به FDI</p> <p>سیاست تجاری (محدودیتهای تعرفه ای جوئیای منابع / دارائی و غیر تعرفه ای (Resource/asset Seeking)</p> <p>و ارتباط سیاستهای تجاری و FDI</p> <p>سیاست مالیاتی</p> <p>عوامل اساسی اقتصادی (به سمت چپ جدول مراجعه شود)</p> <p>تسهیلات بازرگانی</p> <p>- ترفیق و ترویج سرمایه گذاری (شامل انگاره آفرینی و تشویق سرمایه گذاری و خدمات تسهیل کننده سرمایه گذاری)</p> <p>- انگیزه های سرمایه گذاری</p> <p>- هزینه های مشاخره و دعوی (مربوط به جوئیای بهره وری</p>	<p>اندازه بازار و درآمد سرانه</p> <p>رشد بازار</p> <p>دسترسی به بازارهای منطقه جهان</p> <p>رجحانهای مشخص</p> <p>مصرف کننده در کشور</p> <p>ساختار بازارها</p> <p>مواد اولیه</p> <p>کارگر غیرماهر کم هزینه</p> <p>نیروی کار ماهر</p> <p>دارائی های فنی و سایر</p> <p>دارائی های خلق شده</p> <p>زیر بنائی های فیزیکی (بنادر، جاده ها، انرژی مخابرات)</p> <p>هزینه های منابع و دارائی های فوق (تعديل شده با توجه به بهره وری نیروی کار)</p> <p>سایر هزینه های داده از قبیل حمل و نقل و ارتباطات در کشور</p>

میزبان و هزینه سایر کالاهای واسطه ای عضویت در یک موافقتنامه ادغام منطقه ای که منجر به شبکه های متحد منطقه می گردد.	فساد و کارایی اداری (Efficiency Seeking) - سازگاری و رفاه اجتماعی (بعنوان مثال وجود مدارس دو زبانی، کیفیت زندگی) - خدمات پس از سرمایه گذاری
--	---

منبع: آنکتاد، گزارش سرمایه گذاری جهانی

با تعیین چارچوب سیاست FDI، کشورهای مشتاق ورود سرمایه گذاریهای مستقیم خارجی سعی در برآورده ساختن معیارهایی هستند که موجبات تسهیل بازرگانی را فراهم سازد. این عوامل شامل ارتقاء سرمایه گذاری، انگیزه های سرمایه گذاری و خدمات پس از سرمایه گذاری می باشد. خدمات پس از سرمایه گذاری بخصوص از آن جهت حائز اهمیت است که می تواند موجب سرمایه گذاری مجدد توسط سرمایه گذاران حاضر شود و باعث محبوبیت و شهرت کشور میزبان و نیز سرمایه گذاریهای جدید را موجب گردد. انگیزه های مالی نیز باعث جذب سرمایه گذاری می شود. مهمترین عامل در مکان یابی سرمایه گذاریهای مستقیم خارجی عوامل اقتصادی می باشند. بنگاهها با انگیزه های متفاوت در جستجو و دستیابی به بازار، منابع، دارایی و بهره وری اقدام به سرمایه گذاریهای خارجی می نمایند. جدول (۲) عوامل مؤثر در هر یک از این انگیزه ها را مشخص نموده است.

۳- سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران

تاریخچه سرمایه‌گذاریهای خارجی در ایران تا سال ۱۳۱۰ بصورت تحمیلی و توسط دولتهای سلطه‌گر در زمینه منابع و معادن استراتژیک انجام می‌گرفت که موجب ذهنیت ناخوشایند نسبت به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشور گردید.

تصویب قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی در سال ۱۳۳۴ نقطه عطفی را در تاریخ سرمایه‌گذاری خصوصی خارجی در ایران به وجود آورد. با اجرای این قانون در سال ۱۳۳۵، ثبت شرکت‌ها با سهامداران سرمایه‌گذاران خصوصی خارجی در ایران افزایش یافت. در ۱۷ اردیبهشت ماه ۱۳۴۱ مرکز جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی نیز به وجود آمد. از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۷، ۱۶۴۱ شرکت ایرانی با سهامداران خصوصی خارجی در کشور به ثبت رسید که بالاترین رقم آن در سال ۱۳۵۴ و ۱۳۵۵ به ترتیب ۴۹۸ و ۳۳۸ شرکت بوده است.

پس از سال ۱۳۵۷ سیر نزولی در سرمایه‌گذاری خارجی آغاز گردید بطوری که در سالهای اخیر از طریق قانون و آئین‌نامه اجرایی مربوط به جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی، سرمایه‌گذاری جدیدی انجام نشده است. در حالی که همه سرمایه‌گذاریهای خارجی تحت پوشش قانون تجارت را تا تاریخ ۲۶ خردادماه ۱۳۶۰ برابر ۱۸۵۳ اعلام می‌کند که کارت بازرگانی مربوط به ۱۷۷ شرکت از این تعداد در سال ۱۳۶۰ و ۱۳۶۱ تمدید شده است. از ۱۷۷ شرکت، ۱۳۳ شرکت به فعالیت در امر بازرگانی، ۱۳ شرکت در رشته شیمیایی فعالیت دارند و بقیه ۱۳ شرکت در زمینه کاغذ، سلولزین، غذایی و نساجی اشتغال دارند.^۱

۱. احمدرضا انصاری، سرمایه‌های فیزیکی خارجی و روشهای جذب آن، وزارت امور اقتصادی و دارایی، بهار ۱۳۷۴.

دلایل متعددی برای عدم توانایی در جذب FDI وجود دارد که به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۴- مبنای و موانع قانونی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

طبق اصل ۸۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دادن امتیاز تشکیل شرکتها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است. این اصل تردیدهای بسیار را در مورد FDI ایجاد کرد و مانعی اساسی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی بود. قانون جدید تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، سهم سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های اقتصادی و نیز در هر رشته به ترتیب ۲۵ و ۳۵ درصد مشخص شده است. در نتیجه سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند تا ۱۰۰ درصد سرمایه از یک فعالیت تولیدی یا خدماتی را به شرطی که حجم سرمایه‌گذاری در یک بخش از ۲۵ درصد تولید آن و ۳۵ درصد در هر رشته بیشتر نباشد، در اختیار داشته باشد.

تبصره ماده ۲ قانون جدید، همچنان طبق مصوبه سال ۱۳۱۰، تملک اموال غیر منقول توسط اتباع خارجی را ممنوع می‌سازد که این موضوع با ابهام حقوقی مواجه است. از سوی دیگر، انتقال سهم سرمایه‌گذاری خارجی به دیگری، طبق ماده ۱۰ همین قانون منوط به تصویب هیأت مورد نظر قانون و تأیید وزیر امور اقتصاد و دارایی گردیده است. مهمترین ماده این اصل که قاعده‌تاً برای یک سرمایه‌گذار در خصوص تعهدات متقابل است که نهایتاً در دادگاههای داخلی می‌باید بررسی گردد. قبول این شرط برای سرمایه‌گذار خارجی بسیار مشکل خواهد بود که اختلاف خود با دولت ایران را به دولت ایران واگذار می‌نماید. وجود مرکز حل منازعات مربوط به سرمایه‌گذاری (ICSID) وابسته به بانک جهانی، مذاکره بین سرمایه‌گذاران خارجی و کشورهای میزبان را طبق قوانین بین‌المللی میسر می‌سازد. در صورت پیوستن ایران به این سازمان و لغو ماده ۱۹ نگرانی سرمایه‌گذاران خارجی در ورود سرمایه به ایران از بین می‌رود.

۵- موانع فرهنگی - اجتماعی

مشکلات فرهنگی موجود در کشور نه تنها مانعی برای تشویق سرمایه‌گذاری داخلی بلکه بالطبع مانع جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیز می‌گردد. عدم شکل‌گیری و اشاعه فرهنگ تکنولوژی و استفاده صحیح از منابع در کشور، نبود شبکه اطلاعاتی و ارتباطاتی، فقدان انگیزه برای کار و کوشش بیشتر، میزان مشارکت مردم، نهادینه نشدن احترام به قوانین در درون هر فرد، بوروکراسی دست و پاگیر، وضعیت نابسامان ترافیک شهرها، اتلاف وقت، اهمیت قائل نشدن برای زمان و وقت شناسی و ... از مواردی است که موجب کاهش قابل ملاحظه بهره‌وری در کشور گردیده است. پایین بودن بهره‌وری در سطح کلان کشور و در سطح خرد بیانگر عدم توانایی در استفاده بهینه از منابع می‌باشد. ترویج فرهنگ اسراف در جامعه پس از افزایش بهای نفت در سال ۱۳۵۳ عاملی برای از بین رفتن منابع کمیاب بوده است. طبق آمار، حدود ۳۰ درصد از مواد غذایی در ایران ضایع می‌شود که این مقدار برابر با غذای ۱۵ میلیون نفر است.

در طول ده سال (۱۳۷۸-۱۳۶۸)، ۲۵ درصد از جوازهای تأمین صادر شده در بخش تولیدی - صنعتی به بهره برداری رسیده و ۷۵ درصد دیگر آن به دلایل گوناگون به بهره برداری نرسیده است.^۱ اشاعه فرهنگ بهینه سازی در سطح خرد و کلان جامعه مستلزم تحقیق و توسعه و آموزش های علمی لازم از دوران ابتدائی تا دانشگاه می باشد.

از موانع دیگر فرهنگی خطر اشاعه فساد می باشد. پیشگیری از شیوع فساد و رشوه خواری در سطح جامعه از موارد مهمی است که باید به طور جدی مورد توجه قرار گیرد. فساد اداری موجب بی اعتبار شدن قوانین و مقررات گردیده و هزینه های شخصی و اجتماعی بسیاری را به دنبال خواهد داشت. رونق فرهنگ دلالی و انحراف از تولید، اقتصاد کشور را فلج می سازد و زمینه مساعد جهت جذب FDI را از بین می برد. از دیگر موانع فرهنگی بی توجهی به ارزش زمان و وقت شناسی می باشد. بنجامین فرانکلین سیاستمدار و فیزیکدان امریکائی (۱۷۰۶-۱۷۹۰ میلادی) می گوید باید بتوانیم به زمان هم مثل پول برخورد کنیم و برایش برنامه ریزی داشته باشیم. در جهان امروز لحظه ها تعیین کننده هستند. از دست دادن زمان به معنی از دست دادن فرصت است و بعضاً استفاده بهینه از زمان می تواند راز موفقیت سازمانها و بنگاهها باشد. در کشور ما تأخیر در پرواز هواپیماها، رسیدن دعوتنامه و بلیط پس از برگزاری همایشها، عدم ترخیص به موقع کالا و از بین رفتن کالاهای فاسد شدنی وارداتی، به تعویق انداختن تشریفات اداری به دلایل غیر موجه و امری رایج و طبیعی می باشد. متأسفانه عدم وقت شناسی آنقدر با زندگی ما عجین شده است که آنطور که باید درد آن را حس نمی کنیم و روزانه منابع زیادی را به دلیل این کوتاهی و ضعف فرهنگی از دست می دهیم.

۶- شرایط و موانع اقتصادی

شرکتهای فراملیتی در حقیقت حق انتخاب دارند که دارائی ها، فن، توان مدیریتی و کارآفرینی خود را به هر جا که برایشان منفعت بیشتری دارد منتقل سازند. این بنگاهها از جمیع جهات کشورهای مختلف را ارزیابی می نمایند تا با توجه به اهداف و اولویتهای خاص خود مکان مناسب سرمایه گذاری را تعیین نمایند. یکی از عمده ترین معیار ارزشیابی FDI شرایط اقتصادی کشور میزبان می باشد. طبق جدول (۱) منتشر شده توسط آنکتاد در مورد سرمایه گذاری مستقیم خارجی، ارزیابی اقتصادی با توجه به انگیزه بنگاهها به صورت بنگاههای جویای بازار، جویای منابع / دارائی و جویای بهره وری تقسیم می گردند. تأکید بنگاههای جویای بازار بر اندازه بازار و درآمد سرانه، رشد بازار، دسترسی به بازارهای منطقه و جهان می باشد. ایران در این زمینه با توجه به جمعیت زیاد، ثروت نفت که هنوز هم وجود دارد، بهره مندی از موقعیت خاص جغرافیائی و همسایگی با کشورهای آسیای میانه و خلیج فارس، محل بسیار مناسبی برای سرمایه گذاری می باشد. در مورد ساختار بازارها، موضوع حمایت و انحصارات در برخی صنایع، همچنین نبود بازارهای پولی و مالی فعال و کارا مطرح می باشد که بایستی زمینه هایی لازم برای رفع این کاستی ها فراهم گردد. برای بنگاههای جویای

۱. روزنامه ایران؛ ۱۸ مردادماه ۱۳۷۸.

منابع و دارائی نیز ایران می تواند در بعضی موارد محل مناسبی باشد زیرا سرمایه گذاران خارجی می توانند از مواد اولیه ارزان، کارگر ماهر کم هزینه، نیروی کار ماهر بهره مند گردند در حالیکه از نظر دارائی های فنی، ابتکار، ابداع و خلاقیت و امکانات زیربنائی فیزیکی (بنادر، جاده ها، انرژی و ارتباطات مخابراتی) جذابیت چندانی به چشم نمی خورد. در مورد بنگاه های جوایای بهره وری باید اذعان داشت که ایران محل مناسبی برای سرمایه گذاری نمی باشد. چنانچه هزینه های منابع و دارایی های تولید با توجه به بهره وری نیروی کار تعدیل گردد، هزینه بالای تولید در ایران مشخص می گردد. طبق آمار ارائه شده، تولید هر هزار تن فولاد در ژاپن بعهدده یک فرد، در جامعه اروپا همین مقدار تولید بوسیله ۳ تا ۵ نفر و در اروپای شرقی توسط ۱۰ نفر انجام و در ایران با ۲۶ نفر انجام می شود. قیمت فولاد ایران نزدیک به یک و نیم برابر قیمت بین المللی است.^۱ این در حالی است که انرژی ارزان وجود دارد و این انرژی ارزان صرف جبران پایین بودن بهره وری نیروی کار می گردد.

طبق آمار ارائه شده، کار مفید در ادارات ایران حدود ۲۰ دقیقه در روز می باشد. بهره وری پایین بمعنای بالا بودن هزینه تمام شده کالا و پایین بودن کیفیت تولید می باشد؛ و قیمت و کیفیت عمده ترین فاکتور تعیین کننده مزیت رقابتی یک شرکت است. سیاست های کلان اقتصادی دولت بدون شک نقش تعیین کننده ای در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارد. سیاست های مناسب پولی، مالی و ارزی دولت جهت تثبیت اقتصادی و مهار تورم، خدمات بانکی و مالی به روز و متنوع، سیاست های آزادسازی تجاری و سالم به اجرا درآوردن هر چه سریعتر برنامه خصوصی سازی، سیاست های کارای مالیاتی، بازنگری بر قانون کار و ایجاد امنیت اقتصادی از ملزومات بسیار مهم جذب سرمایه گذاری های خارجی می باشد.

۷- شرایط و موانع تاریخی و سیاسی

فعالیت اقتصادی بخش خصوصی تنها در شرایط امنیت و قانون شکوفا می گردد. در ایران از نظر تاریخی علاوه بر عوامل خارجی، عوامل داخلی از قبیل ماهیت استبدادی و عشایری حکومتها و تعویض سریع آنها، شورشهای مختلف، ناامنی، عدم انجمنهای صنفی مستقل و موجب سستی و ناپایداری تمامی اشکال ثروت و مالکیت خصوصی می گردیدند. جیمز فریزر که در اوایل دوران قاجار از ایران دیدن کرده است در این باره می گوید «مانع عمده بهبود و رونق کشور ایران ناامنی جان و مال و ناموس مردمان این سرزمین است که از سرشت حکومت و نیز از انقلابهایی که چنین حکومتی بطور مداوم در معرض آن است، نشأت می گیرد. این وضع همواره مانع کوششهای مردم در راه تولید صنعتی است. چرا که هیچکس دست به تولید کالایی که ساعتی بعد از چنگش بدر برند، نخواهد زد. «هانر رنه آلمانی» می نویسد: «در جهان ملتی نیست که به اندازه ایرانی از نشدان دادن سرمایه خود بیم داشته باشد زیرا او همواره در حالت بیم از دولت بسر می برد. ایرانی مجبور است و دوست

۱. مدیریت و مرموری؛ شماره ۵۸، خرداد ۱۳۷۷ و شماره ۶۱، شهریور ۱۳۷۷.

می‌دارد که همیشه سرمایه‌اش در دسترس خودش باشد و آنرا در جایی پنهان کند. فقدان امنیت قضایی باعث شده است که سرمایه‌دار نتواند شرکتی تشکیل دهد. به همین دلیل سرمایه‌ها تبدیل به طلا و جواهر شده در زیر خاک یا جای دیگر پنهان می‌ماند. معاملات تجاری به کندی صورت می‌گیرد و گاهی روزها به صرف تعارف می‌گذرد.»^۱ «از سوی دیگر به چوب بستن و سوراخ کردن دماغ و کوبیدن گوش تجار با میخ به دیوار امری بسیار عادی بوده است. ارباب جمشید یکی از بزرگترین سرمایه‌داران آن عصر بارها به توطئه علیه‌الدوله حاکم تهران حبس شد و با صرف مبالغ هنگفتی آزاد گردید.^۱

از نظر تاریخی احساس عدم امنیت مانعی برای توسعه اقتصادی کشور بوده است. از بین بردن مشکلات تاریخی که در فرهنگ یک کشور ریشه می‌دواند نیازمند کار فرهنگی بلندمدت و کارشناسانه است تا با ارتقاء فرهنگ عامه، به اجرا درآوردن صحیح قانون اساسی، آگاه ساختن مردم از حق و حقوق خود، زمینه برقراری جامعه مدنی فراهم گردد.

در حال حاضر با توجه به امنیت سیاسی و اقتصادی موجود، سرمایه‌گذاران داخلی دغدغه‌خاطری از این بابت ندارند؛ در حالی که جوسازیهای خارج از کشور، مطرح ساختن مجادلات سیاسی درون کشور به نحوی اغراق‌آمیز، می‌تواند موجب نگرانی سرمایه‌گذاران خارجی را فراهم سازد. وجود تفاهم و هماهنگی در مسائل سیاسی و بین‌المللی، ثبات سیاسی کشور را افزایش داده و انگیزه برای جذب FDI را فراهم می‌سازد. برای کسب اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی فعالیتهای گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف بایستی انجام پذیرد. آمارهای موجود بین‌المللی کشور ایران را محل مناسبی برای FDI معرفی نمی‌کند. طبق برآورد مؤسسات تخصصی اقتصادی لندن، ایران از پائین‌ترین ردیف در بین کشورها برای ریسک سرمایه‌گذاری قرار دارد. درجه‌بندی یکی از این مؤسسات نشان می‌دهد که ایران در میان ۶۰ کشور همگن رتبه ۵۸ را کسب کرده است.^۲ سرمایه‌گذاری ۴۰ هزار شرکت ایرانی در دبی در سالهای اخیر، خروج سرمایه و بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری را نشان می‌دهد.

۸- موافقتنامه‌های بین‌المللی مرتبط با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

یکی از مسائل مورد علاقه شرکتهای چند ملیتی بهره‌مند شدن از امکانات ناشی از موافقتنامه‌های بین‌المللی می‌باشد. بانک جهانی در سال ۱۹۹۶ مرکز بین‌المللی حل منازعات مربوط به سرمایه‌گذاری (ICSID) را جهت بالا بردن سرمایه‌گذاری بین‌المللی تأسیس کرد.^۳ ۱۵۱ انجمن به نمایندگی از ۵۴ کشور جهان عضو ICSID می‌باشند. فراهم ساختن تسهیلات برای داوری مذاکرات بین سرمایه‌گذاران خارجی و کشورهای میزبان است. تمهیدات مربوط به داوری تحت حمایت ICSID، شکل متداول سرمایه‌گذاری است. علاوه بر حل منازعات، ICSID در تحقیق و پژوهش، خدمات مشاوره‌ای و نشر در زمینه قضاوت

۱. محسن نظری، «بررسی علل و موانع تاریخی رشد صنعتی در ایران»، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۳۶.

۲. روزنامه همشهری؛ ۱۹ مرداد ۱۳۸۱.

1. "Foreign Direct Investment in Developing Countries; March 1999; Vol.36; No.1.

قوانین سرمایه گذاری فعالیت دارد. انتشاراتش شامل گردآوریهای چند جلدی قوانین جهانی سرمایه گذاری، معاهدات سرمایه گذاری و مجله نیمه سالانه مربوط به قانون سرمایه گذاری خارجی می باشد.

از دیگر تلاشهای بانک جهانی برای گسترش سرمایه گذاری خارجی، تأسیس آژانس تضمین کننده سرمایه گذاری چند جانبه MIGA در سال ۱۹۸۸ می باشد.

هدف اصلی این آژانس « افزایش جریان سرمایه و تکنولوژی به کشورهای در حال توسعه برای مقاصد بهره ور و کاراست؛ به گونه ای که هماهنگ با نیازهای توسعه، سیاستها و اهداف آنها و بر مبنای استانداردهای دیگر، مناسب و پایدار در ارتباط با سرمایه گذاریهای خارجی باشد.»

MIGA همچنین برای تکمیل آژانس های ملی و خصوصی به وجود آمد که از طریق برنامه های بیمه سرمایه گذاری خود، حامی سرمایه گذاری مستقیم خارجی می باشد. آژانس بطریقی طراحی شده بود که با فراهم ساختن شقوق تداوم پذیر بیمه سرمایه گذاری در برابر ریسکهای غیرتجاری و سیاسی در کشورهای در حال توسعه، سرمایه گذاری خارجی را تشویق و حمایت کند تا بدین وسیله فرصتهای سرمایه گذاری را در این کشورها با ما به وجود آورد. ویژگی چند جانبه آژانس و حمایت مالی مشترک از آن توسط کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته باعث افزایش اعتماد سرمایه گذارانی گردیده که با ملیتهای مختلف در جستجوی سرمایه گذاری مشترک در یک طرح سرمایه گذاری در یک کشور در حال توسعه می باشند. طبق قرارداد MIGA، دستورالعمل کمکهای فنی بصورت زیر می باشد.

«انجام پژوهش، اتخاذ فعالیتهایی جهت ترفیع جریانهای سرمایه گذاری و انتشار اطلاعات در مورد فرصتهای سرمایه گذاری در کشورهای در حال توسعه عضو، با این دیدگاه که حیط و زمینه را برای جریان سرمایه گذاری خارجی به این کشورها فراهم سازد.»

۹- نکاتی چند در جذب FDI

عملکرد سرمایه‌گذاران خارجی با نتیجه‌گیری خاصی همراه بوده است که اگر کشور میزبان به بررسی و ارزیابی آن رفتارها نپردازد می‌تواند نتیجه معکوس داشته باشد. جذب سرمایه‌گذاری خارجی در یک کشور هنگامی موجب انتقال تکنولوژی می‌گردد که زندگی اقتصادی و اجتماعی کشور میزبان را متحول سازد. استفان رابوک تعریف جامعی از تکنولوژی را بصورت زیر ارائه داده است:

«تکنولوژی منبعی است فناپذیر که دانش، مهارت و ابزار برای استفاده و کنترل عوامل تولید را در بر می‌گیرد؛ هدف آن عبارت است از تولید، توزیع به استفاده‌کنندگان، نگهداری کالا و خدماتی که برای آنها تقاضای اقتصادی و یا اجتماعی وجود دارد»^۱.

تعریف فوق علاوه بر کالاهای اقتصادی، کالاهای اجتماعی را نیز دربرمی‌گیرد. در حال حاضر توسعه به معنای افزایش تولید اقتصادی مطرح نمی‌باشد بلکه به صورت بهبود کیفیت زندگی تعریف می‌گردد. بنابراین در انتقال تکنولوژی بخش اجتماعی مانند آموزش و پرورش، بهداشت و اداره امور عمومی نیز مدنظر قرار می‌گیرد. طبق تعریف، عوامل توزیع به همان اندازه می‌توانند مانعی برای توسعه باشند که کمبود مؤسسات تولیدی؛ ظرفیت خلق تکنولوژی جدید و نگهداری تکنولوژی موجود نیز در تعریف آورده شده است. انتقال تکنولوژی می‌تواند به توان کشور دریافت‌کننده و توسعه تکنولوژی جدید منجر می‌گردد.

جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران می‌باید عمدتاً برای کسب و انتقال تکنولوژی مدرن و ایجاد ارزش افزوده در داخل کشور باشد. در حال حاضر ارزش افزوده بخش صنعتی در ایران بسیار پائین و $\frac{۰}{۳}$ درصد ارزش افزوده صنعت در جهان است؛ در حالی که ایران $\frac{۱}{۲۳}$ درصد وسعت و $\frac{۱}{۱۷}$ درصد جمعیت کره زمین را داراست.^۲

تکنولوژی بصورت یک کالای فیزیکی نمی‌باشد که از عرضه‌کننده به مصرف‌کننده انتقال یابد. تکنولوژی دانش منسجمی است که در یک فرآیند یادگیری انتقال می‌یابد. انتقال تکنولوژی از یک کشور به کشور دیگر پیچیده. زمان بر و پر هزینه است؛ حتی اگر این انتقال از یک واحد شرکت چند ملیتی به وابسته‌ای دیگر باشد. پیچیدگی و هزینه این انتقال بستگی به: ۱- طبیعت تکنولوژی انتقال یافته؛ ۲- ویژگیها، توانائی‌ها و اهداف طرف و شریک مقابل؛ ۳- توانائی جذب بخشهای اقتصادی و اجتماعی در کشور میزبان دارد.

در کسب تکنولوژی، نوع تکنولوژی انتقال یافته نیز حائز اهمیت است. تکنولوژی ممکن است بصورت سخت یا نرم باشد. منظور از تکنولوژی سخت، کالاهای سرمایه‌ای، چاپ، ویژگیهای فنی و دانش و کمکهای موردنیاز برای استفاده کارا از سخت افزار می‌باشد. تکنولوژی نرم به مدیریت بازاریابی، سازمانهای مالی، تکنیکهای اداری و برنامه‌های کامپیوتری اطلاق می‌گردد.

1. Ibid.

2. UNCTAD; World Investment Report. 1998; Trends and Determinants; Table. 1 V; p. 97.

نوع تکنولوژی که از طریق شرکتهای چند ملیتی منتقل می‌شود، ممکن است بصورت رده اول^۱ (آخرین تکنولوژی موجود) و یا از رده خارج شده^۲ (تکنولوژی قدیمی) باشد. تکنولوژی ممکن است وابسته به مالک^۳ باشد. بدین معنی که در تصاحب و تصرف افراد و یا سازمانهای معینی باشد. تکنولوژی ممکنست غیر وابسته^۴ به مالک باشد که بصورت دانش موجود در متون فنی، سخت افزار و خدمات قابل تقلید است و می‌تواند با مشاهده مجدداً تولید گردد و بصورت مهندسی معکوس^۵ و بدون منع قانونی مورد استفاده قرار گیرد. منظور از مهندسی مجدد، آموختن چگونگی تولید مجدد یک وسیله با جدا کردن آن به قطعات تشکیل دهنده می‌باشد.

کشورهای صنعتی با توجه به شرایط و ویژگیهای خاص خود در صنایع معینی پیشرو هستند. به عنوان مثال امریکا در تکنولوژی کامپیوتر، آلمان و سوئیس از نظر سنتی در صنایع شیمیایی و داروئی تحقیقات پیشرفته دارند در حالی که اروپائی ها و ژاپنی ها در اقتصادی کردن سوخت برای وسیله نقلیه از تکنولوژی رده اول استفاده می‌کنند.

با مشخص نمودن تکنولوژی موردنیاز، شناخت و آگاهی از تولید کنندگان پیشرو در صنایع مختلف و سعی در جذب آنها با فراهم ساختن شرایط مطلوب داخلی می‌توان با توجه به تطبیق پذیری، از برترین تکنیکهای موجود استفاده نمود. باید توجه داشت که ایجاد بسترهای لازم در داخل کشور برای افزایش سرمایه گذاری و از بین بردن موانع سرمایه گذاری داخلی می‌تواند راه را برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی هموار سازد. با توجه به مدیریت ناکارآمد بخش خصوصی در کشور، سرمایه‌گذاران داخلی می‌توانند از توانمندیهای موجود در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بهره‌مند گردیده و از منابع انسانی، فیزیکی، مالی و اطلاعاتی آنها استفاده نمایند تا توان مدیریتی در داخل کشور افزایش یابد. از سوی دیگر تنوع در فعالیتهای اقتصادی موجب عدم اتکاء به نفت می‌گردد و وسیله ای برای گسترش صادرات غیر نفتی خواهد بود. سرمایه‌گذاریهای مستقیم خارجی در زمینه نفت حدیث متفاوتی می‌باشد و به عنوان معیار جامعی برای سنجش جذابیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران نمی‌تواند مورد ملاحظه قرار گیرد.

۱۰- نتیجه گیری

رشد FDI در دو دهه اخیر و وجود این نگرش که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی موجب انتقال فن، توان مدیریتی و نوآوری به کشورهای در حال توسعه می‌شود سهم این شرکتها را در فعالیتهای اقتصادی بین‌الملل افزایش داده است.

1. Front-end.
2. Obsolele.
3. Proprierary
4. Nonproprierary
5. Reversengineering

بنا به گفته آقای مسشائیل توکاس، مدیر عامل اتاق بازرگانی و صنایع رسمی ایران و آلمان، سرمایه گذاری خارجی مانند آب روان است و چنانچه مانعی بر سر راهش باشد مسیر خود را تغییر می دهد. کشورهای در حال توسعه برای از بین بردن موانع سرمایه گذاری و جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی، تمهیدات متعددی به انجام رسانده اند. در ایران نیز در سالهای اخیر گرایش به جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی افزایش یافته است. تلاشهای اخیر برای اصلاح قانون جلب حمایت سرمایه گذاری خارجی مفید و امیدوارکننده می باشد. در هر حال عملکرد کشور در جذب سرمایه گذاری خارجی تا به حال رضایت بخش نبوده است. طبق آخرین گزارش آنکتاد در سال ۱۹۹۸ ایران تنها ۰/۰۸۵ میلیون دلار ورود سرمایه مستقیم خارجی داشته در حالی که این رقم در مورد عربستان سعودی ۴،۸۰۰ میلیون دلار است و این رقم ۵۰/۱ درصد از تشکیل سرمایه ثابت ناخالص ایران و ۶/۶ درصد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص عربستان سعودی می باشد. لزوم ایجاد فضای اقتصادی و اجتماعی مناسب ضروری است. اتخاذ سیاستهای کلان اقتصادی کارا، تحول فرهنگی، تحقیق و شناخت عوامل بازدارنده و رفع آنها در سطح وسیعی مورد نیاز است تا بتوان از توانمندیهای بالقوه فراوان کشور برای بهره وری بیشتر و از بین بردن معضلات اقتصادی و اجتماعی استفاده نمود.

فهرست منابع

الف - فارسی

- ۱- اقتصاد ایران، مبهم، گیج کننده، اما امید بخش؛ شماره ۴۲، مرداد ۱۳۸۱.
- ۲-انتظاری سعید؛ جستجو برای جلب مشارکت خارجی؛ نامه اتاق بازرگانی؛ شماره ۱۲، سال ۱۳۷۶.
- ۳- انصاری، احمدرضا؛ روشهای جذب سرمایه در عمل؛ مجله اقتصادی؛ دوره ۸، شماره ۶، دیماه ۱۳۷۲.
- ۴- انصاری، احمدرضا؛ سرمایه های فیزیکی خارجی و روشهای جذب آن؛ وزارت امور اقتصادی و دارایی، بهار ۱۳۷۴.
- ۵- ایران، ۱۸ مرداد ۱۳۷۸
- ۶- حاجیلی، معصومه؛ سرمایه گذاری مستقیم خارجی؛ روند؛ سال دهم، شماره ۲۸ و ۲۹، بهار و تابستان ۷۹.
- ۷- سایت های اینترنتی MIGA, ICSID.
- ۸- سرافراز، لیلا؛ بررسی موانع صادرات و واردات در پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی؛ همایش توسعه صادرات غیرنفتی کشور؛ مرداد ۱۳۷۷.
- ۹- مدیریت و بهره وری؛ شماره ۵۸، خرداد ۷۷ و شماره ۶۱، شهریور ۱۳۷۷.
- ۱۰- نصیرزاده، غلامرضا؛ پیرامون سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی؛ صنعت و ایمنی، شماره ۱۶ و ۲۰.
- ۱۱- نظری، محسن؛ بررسی علل و موانع تاریخی رشد صنعتی در ایران؛ مجله سیاسی اقتصادی، شماره ۳۶.
- ۱۲- همشهری؛ ۱۹ مرداد ۱۳۸۱.

ب - انگلیسی

- 1- Bilateral Investment Treaties; 1959-1999.
- 2-“ Foreign Direct Investment in Developing Countries” ;Finance & Development, March 1999; Vol. 36, no. 1.
- 3- Mallam Pally, Padma & Sauvart Karlp.
- 4-Robock S.H. Simmonds K.; International Business and Multinational Enterprises ;1989.
- 5-The World Bank Group; Directory; 1999.
- 6-UNCTAD; World Investment Report; 1998; Trends and Determinants; Table IV; L. p. 91.